

Sätra brunn – att söka en surbrunns själ

Av C G Sandberg

Vill man söka en surbrunns själ är den bästa stunden en tidig morgon i midsommartid, när dimmor och fukt lättar från sankmark och källor, en tidig timma med tysta och stilla hus som färgas av morgonsol. Då kan man känna denna »hemliga Syrlighet, denna ånga, gas eller Spiritus, detta acidum occultum« som enligt Urban Hjärne, då han 1701 prövat källorna vid Sätra, »är alla Surbrunnars sannskyldiga lif«.

Där finns något påtagligt men samtidigt svårgripbart och smått oförklarligt kring en hälsobrunn. Vilken är hemligheten och kan den förstås? Kan kunskap om denna Spiritus överföras till modern medicinsk vetenskap, hälso- och sjukvård i vårt nuvarande samhälle?

Dessa frågor har redan mer implicit ställts av Ruth Rosenius-Högman i hennes bok *Sätra brunn genom tiderna*, utgiven 1962 på Sätra brunns förlag. Ruth Rosenius-Högmans personliga minnen av egna och andras kontakter med Brunnen sträcker sig bakåt mot seklets början. För min egen del börjar minnena av Sätra sommaren 1960, då jag första gången som ung medicinare kom dit. Sedan dess har jag mer eller mindre nära kunnat följa Brunnens öden i nu snart fyrtio år. Litet grann känns det som om två personer tillsammans kan blicka tillbaka på nästan hundra år av Brunnens trehundraåri-

ga historia. I denna kontinuitet ligger kanske en första ledtråd till svaret på frågan om en surbrunns hemlighet.

Första mötet med Sätra brunn ägde rum efter en ganska lång resa på en slingrande grusväg mellan Uppsala och Sala och vidare femton kilometer i sydvästlig riktning genom Kila socken. Det tämligen enformiga västmanländska landskapet med åkrar och skogsdungar ingav knappast en ung man några större förhoppningar om en spännande sommar. Något som faktiskt utlovats av dåvarande intendenten och överläkaren vid Brunnen, doktor Nils-Brage Nordlander. Nils-Brage hade under det föregående läsåret rest runt till olika läroanstalter för arbetsterapeuter, läkare och sjukgymnaster. Med sin entusiasm för verksamheten hade han övertygat många av oss om att en anställning på brunnen under kommande sommar skulle bli ett minne för livet och utgöra ett nyttigt komplement till de teoretiska studierna. Men var skulle man finna detta goda i dessa omgivningar?

Som bakom en buktande och ogenomtränglig mur av lövträd, avskilt från det övriga samhället, ligger så Brunnen. En annan och egen kultur, med annan rytm och andra spelregler än dem man just kommit ifrån. Klungor av små faluröda hus av obestämbar ålder, lummiga parker, välansade gångar och prunkande rabatter. Egentligen var nog förälskelsen ögonblicklig.

Att husen var sneda och vinda, färgen på väggar och kring fönster flagande, gamla vackra dörrspeglar överspikade med funktionell masonit och inga som helst moderna bekvämligheter i bostäderna, framkom så småningom, när intellektet tog sig en första titt på anläggningarna. Det var nog så att man blivit förälskad i en gammal och något bedagad skönhet.

Under de tre följande årtiondena skedde en fullständig och fantastisk förändring. Under ledning av slottsarkitekten Owe Hidemark och intendenten och överläkaren Nils-Johan Höglund »rätas» Brunnen upp, återskapas, vitaliseras, byggs ut och tillförs nya resurser, kunskaper och verksamheter. Perioder av förfall och förnyelse har förekommit tidigare i Brunnens historia. Men av allt att döma når Brunnen och verksamheten

Området kring Sätra brunns kyrka då dimmorna lägrar sig.

Foto John Chang McCurdy

under dessa årtionden en höjdpunkt i sin utveckling. Det är därför sorgligt att konstatera att inre och yttre förhållanden nu brutit denna högkultur och försatt Brunnen i en period av förändring eller, om man så vill, förfall. Trösten är att återhämtning och uppgång har återkommit genom historien.

Den första sommaren blev, precis som Nils-Brage Nordlander utlovat, ett minne för livet och något som färgat hela min syn på läkekonst och omvårdnad. Vi arbetade intensivt på Läkarstugan, i bad- och behandlingshus, kök, matsalar och övriga delar av anläggningen. Vi levde och umgicks dagligen med patienterna/gästerna, något som definitivt inte var eller är fallet på våra stora sjukhus. Vi tog emot, undersökte och behandlade mer än sjuhundra personer per termin och fick insyn i människors livssituation på ett helt annat sätt än inom den vanliga sjukvården. Vi kunde ofta ställa diagnoser på sjukdomar som tidigare inte upptäckts eller som försumrats, inte med hjälp av medicinsk högteknologi utan med hjälp av gediget kliniskt kunnande parat med en insikt om psykologiska och sociala faktorerens betydelse för såväl hälsa som sjukdom.

Och verksamheten var uppskattad och eftersökt av såväl patienter som anhöriga. Landsting och myndigheter remitterade mängder av patienter som behövde rehabilitering och extra omsorg. Under inskrivningsdagarna i början av varje termin köade patienter på och utanför Läkarstugan från tidig morgon till midnatt för att så snart som möjligt komma till sina behandlingar och få återse sina gamla vänner. För all personal på Läkarstugan och vid de olika behandlingsenheterna innebar detta arbetsdagar på upp till sexton-arton timmar per dygn den vecka inskrivningarna varade. Visst kan det förefalla ha varit orationellt och bygga litet på föreställningen om Lambarene, men det var på allmän begäran, blev uppskattat och var aldrig tröttande.

Men livet på Brunnen var alls inte bara arbete. Fyra unga medicinare och ett trettiotal sjukgymnastelever, arbetsterapeuter och sköterskor gav förutsättningar för ett ganska hektiskt socialt liv utanför arbetet. Så unga vi var togs vi också upp i den gemenskap som fanns mellan dem som redan varit med

några år på Brunnen. Jag minns dessa fester som tillkomna genom glädje och omtanke. Ofta byggde de på olika temata som jaktfester, romersk afton, cirkus, sjörövarfest o.s.v. Alla lade ner möda, alla hjälptes åt, alla hade roligt och ingen som tillhörde gruppen lämnades utanför.

I sin bok tar Ruth Rosenius-Högman upp det gamla talet om att Sättravattnet skulle öka fruktsamheten. Samma krafter finns beskrivna från de flesta kurorter i såväl Sverige som övriga Europa. Fenomenet är så påtagligt att många försök att finna orsaken har gjorts. Allt från att radiumhaltigt vatten skulle öka sädescellernas antal och den sexuella aktiviteten till att brunnslivet som socialt system till stor del bygger på skapande av relationer och att vara en äktenskapsmarknad har föreslagits

För min egen del träffade jag det andra året min blivande hustru. Vi förlovade oss under den första terminen och var följande år gifta. Våra tre barn har vuxit upp på Brunnen under en rad av somrar. Glädjeämnen och erfarenheter som de nu som vuxna delar med en stor skara jämnåriga barn till våra kollegor och vänner. Vänner som fortfarande efter årtionden knyts samman av starka vänskapsband.

Men så detta var inte något unikt för personalen. Tittade man in i husen hos gästerna kunde man konstatera att samma tingens ordning rådde där. Formerna var kanske litet andra, men festerna, gemenskapen och de sociala relationerna fanns där. Om kontinuitet och lojalitet var stark hos personalen, så var förhållandet detsamma bland gästerna. De flesta kom åter år efter år. De fann sina gamla vänner och fortsatte relationer som avbrutits sommaren innan, ett fenomen som många omvittnar. Man lämnade Sätra på hösten och följande vår var det som om man bara varit ute ett ärende och sedan återvänt till vänkretsen.

Själv arbetade jag sju somrar som läkare på Sätra brunn. Hustru Kerstin stannade mer än trettio somrar under vilka hon byggde upp en modern arbetsterapi med en omfattande och uppmärksam verksamhet. Detta gav mig rika möjligheter att varje år komma tillbaka och följa Sättras vidare öden. För att en sådan kontinuitet och lojalitet skall uppkomma

krävs synnerligen starka och positiva relationer inom gruppen och mellan grupperna. För oss i vårdpersonalen var det ofta ett lika kärt återseende när man mötte sina gamla patienter som sina kollegor. Vi kan helt visst dra slutsatsen att detta är en del av en surbrunns Spiritus.

Är då inte detta litet av en skönmålning? Så är det nog. Det fanns vid den tiden klara markeringar av status och grupp-tillhörighet. Man umgicks inom grupper av vad som uppfattades som likar både bland gäster och personal. Vårdpersonal umgicks sällan med ekonomipersonal eller andra anställda. Gäster som själva betalade sin vistelse åt i A-matsalen där verandan med »Doctors' table« var den finaste delen. Andra gäster som kom på landstingspengar åt i B-matsalen. Men betalades vistelsen av Riksförsäkringsverket förlades man till Skogsgården i flerbäddsrum med egen matsal. Mellan dessa klasser förekom få sociala kontakter. Men inte heller förekom några öppna eller antydda konflikter. Umgänget inom gruppen förefaller att ha kompenserat de utifrån sett uppenbara sociala klyftorna.

Hela detta sociala normsystem försvann under den genomgripande omdaning som genomfördes under Nils-Johan Höglunds ledning. Det skedde metodiskt och målmedvetet under loppet av några år. I miniatyr var detta naturligtvis som att bryta upp ett privilegiesamhälle. Vi vet från vår egen nutid hur svårt det är för nomenklaturen att ens tänka sig att vidga kretsen kring köttgrytorna. Förändringen kunde ha skapat en negativ stämning och skadat Brunnens goda rykte. Men det skedde med lyhördhet och varlig hand.

Anlägger man ett gruppdynamiskt perspektiv på skeendet skulle det vara intressant att veta om de interpersonella relationerna blev starkare eller svagare av den genomförda förändringen, och hur sådana förändringar eventuellt påverkade vårdresultatet på sikt. Ty relationer mellan människor är en viktig del av en surbrunns hemlighet

Det är lätt att gångna tiders vetenskap och behandlingsmetoder får ett löjets skimmer över sig då vi ser bakåt. Humorallära, bad och brunnsdrickande har sina rötter i antiken. Men vi

måste komma ihåg att var tid har haft sina vetenskapliga sanningar med lika högt förklaringsvärde och status som dem, vilka vi omger oss med idag.

Redan från början har Brunnen haft nära kontakter med den medicinska utbildningen och forskningen. Skragge knöt sin samtids främsta medicinska auktoriteter till verksamheten. Biskop Kalsenius knöt genom sin donation Brunnen till Uppsala universitet. Den kontakten har fortsatt genom århundraden, vilket klart framgår om man läser igenom »intendentlängden«. Brunnen skulle också ha funktionen av utbildningsinstans för medicine studerande från universitetet.

Under Brunnens senaste blomstringstid genomfördes flera avancerade forsknings- och utvecklingsprojekt. Nya metoder för medicinsk behandling har utvecklats i samarbete med externa experter, som resulterat i modeller för avancerad rehabilitering av såväl rörelseorganens sjukdomar som neurologiska sjukdomar och skador. Denna verksamhet har rönt uppmärksamhet såväl nationellt som internationellt.

Men det finns hos mig en gnagande misstanke om att dessa metoder och modeller inte haft riktigt samma positiva effekter då de kommit till användning på dagens sjukhus och vårdinrättningar. Kanske är det så att dagens sjukvård med inriktning på medicinsk högteknologi och med organisationsformer som lånats från sextio- och sjuttio-talens industriorganisationer, inte har tillgång till en surbrunns *Spiritus* och *Acidum occultum*?

I Brunnens själ ligger att den omfattar flera viktiga områden som rör mänskligt liv, människan som en medveten social varelse. Jag ser Brunnen som ett lysande exempel på en verksamhet, som bygger på ett bio-psyko-socialt synsätt, där dessa områden sammanvävs till en helhet i den pågående verksamheten.

Den biologiska dimensionen tillgodoses genom att hög medicinsk kompetens, inkluderande psykologiska faktorer med betydelse för hälsa och ohälsa, tillämpas i nära och långvarig kontakt med patienterna.

Den sociala dimensionen är inte bara relationer och personliga kontakter mellan människor utan den består också av det rika kulturliv som blomstrat på Sättra brunn. Konserter,

körframträdanden, teaterföreställningar, lyriskvällar, gudstjänster och gemensamma ritualer som grötlunk och midsommarfirande.

Låt mig illustrera med en minnesbild som kan ge ett svar på frågorna om en surbrunns själ. En liten, ganska tunn och gråhårig dam i 75-års åldern, änka sedan många år och med barnen spridda i världen. Under den största delen av året finns hon i en tvårumslägenhet på S:t Eriksgatan i Stockholm. Nu sitter hon på Brunnsgården under de stora kastanjerna omgiven av sina Sätrevänner sedan många år tillbaka. Det är vita dukar på borden och det finns rött vin i glasen. Vid apoteks-trappen musicerar brunnsoktetten Fulla Muggar.

Hon kommer just från ett av de doftande tallbarrsbadet som ordinerats henne för hennes värkbrutna leder, från sjukgymnastisk behandling eller ADL träning i arbetsterapin. I kväll skall hon gå till brunnskyrkan där Förklädd Gud framförs med orkester, kör och recitation. Hon har fått sin mediciner justerad och uppdaterad med de senaste landvinningarna inom farmakologisk behandling. Blir hon akut sjuk får hon hjälp direkt. Hon har sin egen brunnsdoktor sedan många år. Hon vet också säkert att då terminen är slut så skiljs de båda åt med orden »Vi ses på Sättra nästa år!«

Vad kan vi då lära av surbrunnens hemlighet? Vi vet att dagens sjukvårdssystem står inför stora utmaningar. Dels kommer en allt äldre befolkning att innebära ökad vårdkonsumtion och större behov av omvårdnad, dels kommer kraven från samhället att öka på att verksamhet skall vara kostnadseffektiv. Sjukvårdens utveckling i riktning mot superspecialisering och högteknologi är delvis i konflikt med dessa krav eftersom investeringar i ny teknik innebär högre kostnader samtidigt som omvårdnadsaspekterna kan tendera att hamna i bakgrunden.

I förändringen ligger också Sveriges omvandling till ett mångkulturellt samhälle. Detta ställer än högre krav på förståelse av och för sociala och psykologiska faktorerers betydelse inom vård och omsorg.

Tänk om vi i vårdutbildningar kunde ge varje ung människa en sommar som den var på Sättra brunn under den senaste storhetstiden!